

مدد حقوق

شماره چاپی: ۱۸۴۱-۲۷۸۳
شماره الکترونیکی: ۱۹۳۲-۲۷۸۳

دوره ۸ - شماره ۲۵ - پاییز ۱۴۰۴

- امکان‌سنجی تحقق جنایت علیه بشریت از رهگذر تحریم‌های اقتصادی یکجانبه آمریکا علیه ایران
همایون مافی، مرتضی پورعزیز
بررسی قراردادهای هوشمند مبتنی بر بلاکچین از منظر کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا
آریا ابراهیمی، سبحان طیبی
هوش مصنوعی و نظام حقوق کیفری: تحلیل مسئولیت‌ها و پیامدها
هادی جمشیدی فر، مهدی جعفریان، رقیه جعفریان
تحول دادرسی کیفری در پرتو عدالت دیجیتال: کارکرد هم‌افزایانه فناوری‌های نو ظهور
سیدعلیرضا میرکمالی، سیدمصطفی حسینی دستجردی
وضعیت حقوقی اختراع مشترک و میزان مالکیت و نحوه تصرف مخترعین در آن
سعید مولوی، نرجس دریانی چلچله
تعهدات قراردادی در تجارت الکترونیک فرامرزی و چالش‌های اجرای آن در داوری بین‌المللی با تأکید بر معاهدات بین‌المللی
احسانه وثوقی منفرد، محمدعلی کفایی فر
تحلیلی بر دخالت نظریه‌های اخلاقی در حقوق کیفری
ایرج مروتی، سعید احمدی، نگین بهادری جهرمی
لژوم جرم انگاری نگهداری ماینر در ایران (مطالعه تطبیقی)
مهدی رجائیان، شادی چگینی
ارتباط کرامت انسانی و اهداف مجازات‌ها در حقوق کیفری
امیرحسین ابوالحسینی، ستار فخرایی، زینب قادری
واکاوی مفهوم «احق بالولد» در روایات امامیه: نقدی بر انگاره «حضانة» در فقه و حقوق خانواده
حجت اله دهقانی
سامانه جامع حقوقی شرکت ملی نفت ایران «سحن»: تحولی راهبردی در حکمرانی حقوقی هوشمند صنعت نفت ایران
سیدحجت الله علم الهدی، محمد مهدی اسدی
اصول اساسی بیمه و نتایج آن بر قصد اضرار
محمد کمالی، محمدعلی جهانی، حمیدرضا سلیمی
واکاوی علل بزهکاری اطفال و نوجوانان در حقوق کیفری ایران
سیداحمد پیروندیزی، امیررضا محمودی
بررسی اعتبار و قابلیت استناد ابزارهای ارتباطی نوین در فرایند اثبات جرم در نظام حقوقی ایران
علیرضا باقری حسن آبادی
مسئولیت کیفری سردفتران اسناد رسمی: تحلیل چالش‌های قانونی و راهکارهای پیشگیرانه در نظام ثبتی ایران
ایوب رحیمی
مفهوم منفعت عمومی در پرتو فایده‌گرایی جان استوارت میل و مقایسه آن با اندیشه جرمی بنتام
احمدرضا سلطانیان
مسئولیت مدنی در قبال ربات‌ها و هوش مصنوعی: چالش‌ها و راهکارهای حقوقی در عصر فناوری‌های نوین
چیران ابراهیمی
سیاست‌گذاری حمایت مدار در قبال بزه دیدگی زنان در خانواده با تأکید بر تحولات جدید
محبوبه طالبی رستمی
تأثیر روانشناسی جنایی در ارتکاب جرم در حقوق ایران و فرانسه
وحید کیومرثی
مسئولیت دولت‌ها در قبال نقض حقوق بشر توسط شرکت‌های امنیتی خصوصی در مأموریت‌های خارجی
مهدی قره داغی، مسعود سرفرازی صالح
مطالعه فقهی و حقوقی شرط بازگشت موقوفه به ملک واقف
حبیب اله عبدالله پور، حمیدرضا نام آور
تحلیلی بر جنایت‌های محیط زیستی تجاوز ایالات متحده آمریکا و رژیم اسرائیل علیه جمهوری اسلامی ایران
جواد چراغی
تحلیل حقوقی نقش مشاوران املاک در حفظ حقوق مالکیت زمین و چالش‌های اجرایی آن در ایران
محمد احمدی
مقابله دادگاه کیفری بین‌المللی با گسترش جنایت داعش
جواد دشتیان
قابل استناد بودن کنوانسیون نیویورک در داوری تجاری بین‌المللی ایران و موافقتنامه داوری با تأکید بر مفهوم تجاری
علی باباپور همراهلو، پویا بنی هاشم
مالکیت و بهره برداری از آب‌ها در نظام حقوقی ایران
احمد پدیدار، یاسر صیادپور
حق فراموش شدن و آثار آن بر روابط قراردادی در بلاکچین‌های عمومی: تحلیل تطبیقی حریم خصوصی داده‌ها در حقوق ایران و اروپا
عارفه قاسم زاده ده آبادی
بررسی ماهیت حقوقی قرارداد ساخت، اجاره و انتقال (بی.ال.تی)
نقش وکیل در تحقیقات مقدماتی در قانون آیین دادرسی کیفری
علیرضا درانی
شناسایی و اولویت بندی عوامل سیاسی-اجتماعی موثر بر تکدی‌گری در زاهدان
محمدکمال دادرسی
مسئولیت مدنی دولت نسبت به خسارات ناشی از اطلاع دادرسی
علی فراحی
تأثیر سیاست‌گذاری‌های اقتصادی دولت‌ها بر آزادی قراردادی در بازارهای خصوصی
رامد مهر رحمانی گل افشان
مروری تاریخی بر جرم انگاری در قبال جرائم نیروهای مسلح
یاسر شاکری

Ownership and Exploitation of Water in the Iranian Legal System

مالکیت و بهره‌برداری از آب‌ها در نظام حقوقی ایران

Ahmad Padidar

Master's student in Criminal Law and Criminology, Tabnak University, Lamerd, Iran (Corresponding Author)

احمد پدیدار
دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشگاه تابناک، لامرد، ایران (نویسنده مسئول)

ahmadpadidar6@gmail.com

Yaser Sayyad Poor

Master's student in Criminal Law and Criminology, Tabnak University, Lamerd, Iran

یاسر صیادپور
دانشجوی کارشناسی حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز، شیراز، ایران
yasersayadpoor@gmail.com

Abstract

By studying history, we find that Iranians had discovered the flow of groundwater three thousand years ago, and considering that groundwater in the central parts of Iran is mostly salty and unusable for drinking and agriculture, groundwater from the aquifers of the mountain slopes has been transported to the edge of the deserts by the force of gravity, and has made the deserts habitable. Another thing is that the art of building aqueducts was invented by Iranians, and other countries have gradually followed suit. One of the characteristics of these aqueducts is that they are still usable after three thousand years and even until the last two or three decades they have supplied seventy-five percent of the country's water needs. The results of the present study, which was conducted using a descriptive-analytical method and the sources were collected using a library method, indicate that the duties of the water law are to protect water in its natural form and other forms such as flowing water, stagnant water, groundwater, etc. from damaging attacks and to maintain water resources.

Keywords: Ownership, Water Rights, Qanat.

چکیده

با مطالعه در تاریخ در می‌یابیم که ایرانیان در سه هزار سال پیش به جریان آب‌های زیرزمینی پی برده بودند و با توجه به این که آب‌های زیرزمینی در قسمت‌های مرکزی ایران اکثراً شور و غیرقابل استفاده برای شرب و کشاورزی است، آب زیرزمینی لایه‌های آبدار دامنه کوه‌ها را به وسیله نیروی ثقل زمین به حاشیه کویرها رسانده و کویرها را آباد ساخته‌اند. دیگر این که فن قنات‌سازی ابداع ایرانیان بوده و کشورهای دیگر به تدریج از آن الگو گرفته‌اند. از ویژگی‌های این قنات‌ها آن است که بعد از سه هزار سال هنوز هم قابل استفاده‌اند و حتی تا دو سه دهه اخیر هفتاد و پنج درصد آب مورد نیاز کشور را تأمین می‌کرده‌اند. نتایج پژوهش حاضر که با روش توصیفی-تحلیلی صورت پذیرفته و با شیوه کتابخانه‌ای منابع گردآوری شده است بیانگر این است که وظایف قانون آب این است که آب را به فرم طبیعی و دیگر فرم‌های خود مانند آب‌های روان، آب‌های ایستا، آب‌های زیرزمینی و غیره از حملات آسیب رسان بدان حفاظت کند و منابع آب را نگهداری نماید.

واژگان کلیدی: مالکیت، حقوق آب، قنات.

Received: 2025/10/22 - Review: 2025/10/23 - Accepted: 2025/12/07

دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۱۰/۲۲ - بررسی مقاله: ۱۴۰۴/۱۰/۲۳ - پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۱۲/۰۷

ارجاع:

پدیدار، احمد؛ صیادپور، یاسر؛ (۱۴۰۴)، مالکیت و بهره‌برداری از آب‌ها در نظام حقوقی ایران، تمدن حقوقی، شماره ۲۵.

Copyrights:

Copyright for this article is retained by the author (s) , with publication rights granted to Legal Civilization. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) , which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

CC BY-NC-SA

مقدمه

قانون آب از کهن‌ترین قوانین دنیا می‌باشد. از هنگامی که انسان به کشت پرداخت و باران تنها بس نبود سیستم‌های آبیاری بنیان شد و دسترسی و تقسیم آب زیر قانون قرار گرفت. باستانی‌ترین قانون آب در دنیا قانون حمورابی است که چهارهزار ساله است و تقریباً بین ۱۸۱۰ پیش از میلاد مسیح^۱ و ۱۷۵۰ پیش از میلاد مسیح^۲ نوشته شد. در قانون حمورابی قانون آبیاری و استفاده از آب دیده می‌شود. از آن جا که آبرسانی به مردم از اهمیت ویژه ملی برخوردار است، در بیشتر کشورها دولت رل بسیار مهمی را بازی می‌کند. امروزه در سرتاسر دنیا قانون آب شامل راه‌های آبی^۳ و فاضلاب نیز می‌شود.

پویایی و رشد هر جامعه‌ای مستلزم به کارگیری منابع طبیعی بیشتر جهت افزایش تولید و درآمد سرانه می‌باشد که این امر با رشد جمعیت در نیم قرن اخیر شدت یافته است. هرچند پیشرفت تکنولوژی در کنار ارتقاء برنامه آموزشی و بهداشتی توانسته بشر را در تأمین سرمایه‌های انسانی و فیزیکی موردنیاز یاری کند اما اهمیت نقش منابع طبیعی در فرایند تولید و تأمین نیازهای اساسی زندگی انسان‌ها نشان می‌دهد که سرنوشت جامعه بشری هنوز وابسته به خدمات زیست محیطی و طبیعت است. با افزایش جمعیت و تولید

۱- زادروز حمورابی

۲- مرگ حمورابی

۳- مانند کشتیرانی

بیشتر، استفاده از منابع طبیعی افزون‌تر گردید. با توجه به استانداردهای بهداشتی، مصرف آب رو به افزایش است (حیدری منش و نصرالله زاده، ۱۴۰۱، ۳۱).

ایران در قسمت خشک زمین واقع شده است که نزدیک به هفتاد درصد آن در مناطق خشک و نیمه خشک واقع شده است. افزایش سطح بهداشت عمومی و ورود تکنولوژی حفر چاه‌های عمیق و ساخت سدهایی با گنجایش بالا، مصارف افزایش پیدا کرد درحالی که منابع آبی نه تنها افزایش پیدا نکرده بلکه به دلیل تغییرات اقلیمی و تبخیر آب‌های موجود این مقدار کاهش یافته است. همچنین، ناهنجاری‌های مکانی و زمانی بارش و تغییرات شدید در شدت بارندگی و تفاوت در نوع بارش از دیگر مواردی است که اهمیت این مایع حیاتی را در کشور ما مضاعف کرده است (بابائی فینی و فرج زاده، ۱۳۸۱، ۵۲).

مهم‌ترین مبحث بعد از شناسایی ماهیت حقوقی آب این است که بدانیم مالکیت منابع آبی، متعلق به کیست؟ و مالک این منابع چه میزان اختیار دارد. مالکیت از اصول حقوقی بسیار مهم در زندگی اجتماعی بشر است، دلیل اهمیت مالکیت در زندگی اجتماعی این است که بعضی از مکاتب فلسفی در فلسفه حقوق آن را منشاء تمام تحولات و پیشرفت‌های جامعه از حیث اقتصادی، صنعتی و علمی می‌دانند (نزهت، ۱۳۸۶، ۲۹۸).

۱- مقررات ثبتی حاکم بر انواع آب‌ها

از یک دیدگاه و توجه به مقررات قانون ثبت اسناد و املاک مصوب ۱۳۱۰، املاک به لحاظ اتمام عملیات مقدماتی ثبت و ثبت دفتر، به دو گروه تقسیم می‌شوند: املاکی که ثبت دفتر املاک می‌شود. املاکی که ثبت دفتر قنوات می‌گردد. با توجه به ماده ۱۲۶ آئین نامه قانون ثبت مصوب ۱۳۱۷ و نیز ماده اول همان آئین نامه و تبصره ذیل آن که اشاره به دفتر ثبت قنوات دارد روشن می‌شود که به لحاظ اهمیت و نقش آن، دفتر ثبت قنوات، در واقع همان دفتر املاک است با این فرق که در دفتر قنوات، صرفاً قنوات و چشمه‌های مستقل و بدون زمین به ثبت می‌رسد و سایر املاک و اموال غیرمنقول، ثبت دفتر املاک می‌شود. این تفکیک از آن جا ناشی می‌شود که در کشور ما، با توجه به موقعیت جغرافیایی و قرارگیری در محدوده اقلیمی خاص و وجود کویرهایی با وسعت زیاد، قانونگذار مجبور گردیده، تا با وضع مقررات خاص و ویژه در ارتباط با مالکیت و مصرف آب، به طرق مقتضی حقوق مالکین و حقابداران را حفظ

نماید؛ به نحوی که نظم و نسق امور مربوط به آن‌ها به هم نخورد.

با این همه، در قانون ثبت اسناد و املاک مصوب ۱۳۱۰ در مورد نحوه تثبیت مالکیت آب‌ها^۴ حکمی خاص دیده نمی‌شود و در آئین نامه اجرائی نیز جز چند ماده^۵ بدان پرداخته نشده است. سکوت قانونگذار سال ۱۳۱۰ در این مورد به هیچ وجه توجیهی ندارد و دارای ایراد و اشکال است و خلاصه گویی تنظیم کنندگان آئین نامه قانون ثبت مصوب ۱۳۱۷، نیز شاید ناشی از این امر بوده که شکل مالکیت و نقل و انتقال و مصرف آب در هر منطقه از کشور ما، تابع نظامات و شرایط خاص محلی خود است و اساساً وضع یک یا چند حکم در ارتباط با موضوع، موجبات به هم ریختن قوام و نظم موجود می‌شد. یا شاید چون مقررات ثبتی کم و بیش ترجمه مقررات مشابه خارجی بوده و آن‌ها سنخیتی با عرف و نظامات مربوط به آب و آبیاری ایران نداشته‌اند.

ولی به هر حال به نظر می‌رسد، رعایت یک نکته در تنظیم همین چند ماده، عیب پیش گفته را می‌پوشد و آن احترامی است که از ناحیه قانونگذار، به عرف و عادات متداول مردم در هر منطقه گذارده شده است و دست روسا و مامورین واحدهای ثبتی باز گذارده شده، تا در طی طریق ثبت مالکیت و حق اشخاص نسبت به آب‌های موجود در منطقه، به پیروی از عرف محل، به صورت مستقل یا غیرمستقل و یا حقا، قبول ثبت رقبات پذیرفته شود و بدین ترتیب به هدف ثبت اجباری املاک در ارتباط با چشمه‌ها و قنوات جامه عمل پوشانده شود.

در ارتباط با نحوه تقاضای قبول ثبت اشخاص نسبت به آب‌ها و مقررات حاکم بر نقل و انتقال آن‌ها، تاکنون بحثی جامع و در خور به عمل نیامده است. با مذاقه در مقررات پیش گفته و همچنین ماهیت حقوقی، آب‌ها به لحاظ وضعیت ثبتی به سه گروه تقسیم می‌شوند: چشمه و قنات مستقل؛ چشمه و قنات غیرمستقل؛ حقا. این تقسیم‌بندی منطبق بر مقررات قانون مدنی نیز می‌باشد.

۲- انواع چشمه‌ها و قنوات به لحاظ قانون مدنی

در قانون مدنی از مقررات حاکم بر آب‌ها، در باب دوم از کتاب دوم، ذیل عنوان در حیازت مباحث

۴- چشمه‌ها و قنوات

۵- ماده‌های ۱۲، ۴۲، ۴۳، ۶۵ و ۱۲۶

بحث شده است. مقررات مذکور، بی‌کم و کاست، همان احکام فقه اسلامی می‌باشد. با توجه به این مقررات، آب‌های متعلق به اشخاص، به لحاظ منشاء اولیه مالکیت افراد و دارندگان حق، به دو قسم، تقسیم می‌شوند: آب‌های واقع در ملک اشخاص و آب‌های واقع در اراضی مباحه.

آب‌های واقع در ملک اشخاص: مالک زمین به تبع حق اصلی که بر عین زمین دارد، صاحب چشمه و قنات واقع در آن نیز می‌باشد. ماده ۹۶ قانون مدنی در راستای تأیید مالکیت تبعی صاحب زمین مقرر می‌دارد: چشمه واقع در زمین کسی محکوم به مالکیت صاحب زمین است مگر این که دیگری نسبت به آن چشمه، عیناً یا انتفاعاً حقی داشته باشد. به عبارت دیگر، هرگاه چشمه‌ای در ملک کسی قرار داشت اصل این است که آن چشمه تعلق به مالک همان زمین دارد و اشخاص دیگر در آن هیچ‌گونه حق ارتفاق و یا حق انتفاعی نداشته مگر این که ادعای خود را با ارائه دلیل ثابت نمایند (کاتوزیان، ۱۴۰۴، ۱۱۳). با مذاقه در محتویات مذکور محرز می‌شود که به لحاظ تحلیل حقوقی، در ما نحن فیه مالکیت آب ناشی از مالکیت زمین و تابع آن است، چه مالک به موجب ماده ۳۸ قانون مدنی، مالک فضای محاذی آن تا هر کجا بالا رود و همچنین مالک زیرزمین و آن چه در اعماق زمین است می‌باشد مگر آن چه را قانون استثناء نموده باشد (صفائی، ۱۴۰۳، ۲۱۲).

بنابراین، در صورتی که مطابق سوابق ثبتی چشمه‌ای در محدوده یک پلاک ثبتی باشد، با توجه به اماره قانونی مذکور در ماده ۹۶ قانون مدنی، چشمه موصوف متعلق به صاحبان پلاک مذکور می‌باشد و هیچ ضرورتی ندارد که در اظهارنامه ثبتی با سایر سوابق ثبتی صراحتاً به چشمه موردنظر اشاره شده باشد. شایان ذکر است موضوع مالکیت تبعی آب‌ها در ماده ۱۶۰^۶ قانون مدنی نیز مورد تأکید قرار گرفته است.

با عنایت به عموماًت قانون مدنی، هرگاه اشخاص در اراضی موات، قنات یا چشمه حفر کنند آن چشمه یا قنات با حریمش متعلق به صاحب آن می‌شود. این امر ناشی از آن است که اقدام مذکور، حیازت محسوب و سبب تملک آب خواهد بود. به موجب ماده ۱۵۰ قانون مدنی هرگاه چند نفر به شرکت، آب مباحی را حیازت نمایند در این صورت نسبت به کار یا هزینه‌ای که کرده‌اند، مالک آب می‌شوند و علاوه بر آن وفق ماده ۱۴۹ قانون مدنی هر کس می‌تواند با احداث نهر یا مجرا و هدایت آب از رودخانه یا چشمه مباح به آن، مالک آب گردد و همچنین مطابق اصل، اگر کسی مقداری آب مباح از رودخانه یا چشمه

۶- هر کس در اراضی مباحه بقصد تملک قنات، احداث نماید یا چشمه جاری سازد مالک آن می‌شود

مباح به قصد تملک بردارد، این عمل نیز حیازت محسوب و موجب مالکیت است. مشروعیت اقدامات فوق^۷ در صورتی می‌باشد که عمل حیازت قبل از لازم الاجراء شدن قانون توزیع عادلانه آب مصوب ۱۳۶۱ صورت گرفته باشد در غیر این صورت با توجه به مقررات قانون مذکور اقدامات افراد بدون مجوز از وزرات نیرو اثر قانونی ندارد.

چشمه‌ها و قنواتی را مستقل می‌نامیم که فاقد اراضی بوده و به لحاظ وضعیت فیزیکی و تعیینی، به منزله یک ملک محسوب شده و جداگانه مورد معامله واقع می‌شوند. لذا در هنگام ثبت عمومی برای آنها به صورت مستقل، یک شماره تعیین می‌شود و در صورت قبول تقاضای ثبت آنها، انتشارات آگهی نوبتی و تحدیدی بدون داشتن مزرعه و صرفاً با قید شماره قنات و مبداء و مظهر آن و حقوق ارتفاقی اشخاص صورت گرفته و نهایتاً در دفتر قنوات به ثبت می‌رسد (شهری، ۱۴۰۳، ۵۶).

این گونه قنوات یا متعلق به یک نفر می‌باشد و یا دارای مالکین متعدد است، در صورت اخیر میزان سهام و مالکیت هر یک از شرکای مشاعی از روی ساعت و گردش شبانه روز^۸ تعیین می‌شود. به لحاظ روستائیان، فاصله زمانی دو نوبت استفاده از آب را در آبیاری، مدار گردش آب می‌نامند. در مناطق مختلف ایران، حداقل مدار گردش آب شش شبانه روز و حداکثر آن بیست و یک شبانه روز مشاهده شده است (صفی نژاد، ۱۳۵۹، ۲۴).

۳- چشمه و قنات غیر مستقل

در اکثر اوقات چشمه‌ها و قنوات از متعلقات ملک محسوب شده و به علت عدم قابلیت تفکیک آنها از اراضی مزبور، نمی‌توانند به نحو علی حده مورد معامله واقع شوند و بدین لحاظ درخواست ثبت این گروه از آب‌ها ضمن درخواست ثبت مزرعه و زمین صورت می‌گیرد و در موقع ثبت عمومی برای مزرعه، قنات و چشمه سارهای موجود در آن یک نمره تعیین می‌شود. هرگاه مزرعه و قنات مورد ثبت مشاع بوده و دارای مالکین عدیده باشد، در این صورت الزاماً میزان مالکیت هر شریک مشاعی به صورت سهام معین^۹ تقسیم می‌شود. در صورتی که افراد به آب چشمه یا قنات غیرمستقل نیاز داشته باشند خرید زمین و آب

۷- انواع حیازت برشمرده

۸- مدار

۹- مدار

توام با یکدیگر^{۱۰}، به لحاظ مقررات حقوق مدنی بلااشکال است.

لیکن اشکال از آن جا ناشی می‌شود که بعضاً یک پلاک ثبتی مشتمل بر یک یا دو قنات و چشمه سارهای متعدد و دارای اراضی بسیار است و گاه متعاملین علاقه دارند بنابر مصالحی صرفاً آب را بدون اراضی مربوط نقل و انتقال دهند. از دیدگاه حقوق ثبت اسناد و املاک، اصولاً نقل و انتقال چنین چشمه‌ای، عیناً و سوای مزرعه و قنات پذیرفته نمی‌شود، ولی مقررات قانون مدنی، بر واگذاری حقوق صاحب ملک نسبت به متعلقات و توابع ملک صحه گذارده است. چنان که ماده ۹۶ قانون مدنی، مالکیت یا ذیحق بودن غیر نسبت به چشمه واقع در زمین اشخاص را عیناً یا انتفاعاً پذیرفته است. بنابراین، اگر افراد بخواهند عین چنین چشمه یا قناتی را خریداری نمایند، می‌بایست به تنظیم نوشته عادی بسنده کنند. ولی برقرار کردن حق انتفاع نسبت به چنین آبی و نیز واگذاری منافع آن و سایر حقوق ظاهراً بلااشکال به نظر می‌رسد.

این را هم باید در نظر داشت که عرف خرید و فروش آب، در روستاهای کشورهای متفاوت است، چنان که به‌رغم سوابق ثبتی در بعضی از جاها، فروش مستقل آب بدون زمین پذیرفته شده و در برخی از مناطق دیگر بالعکس است؛ و تابع شرایط و نظامات خاص می‌باشد. چنان که نویسنده‌ای می‌گوید: «خرید و فروش آب در منطقه غرب میانه کشورمان بی‌اشکال است ولی فروش دائمی حقا به برای انتقال به خارج از گروه شدیداً ممنوع می‌باشد زیرا سنت آبیاری به هم می‌ریزد و تمام قوانین عرفی مدافع بقایای این نظام سنتی است، ولی افراد جدید می‌توانند حقا به فردی را خریده و در درون گروه، جایگزین فردی دیگر نمایند» (صفی نژاد، ۱۳۵۹، ۲۵).

به هر حال، در معاملات راجع به آب در اقصی نقاط کشور، عرف نقش به‌سزائی بازی می‌نماید و بسیاری از قواعد عرفی که بعضاً مستقل از قانون می‌باشند لازم‌الرعایه تلقی می‌گردند و افراد می‌باید به هنگام تهیه و تأمین آب، عرف و عادت‌های مذکور را در کنار مقررات قانونی رعایت نمایند. ضمن این که در هنگام تنظیم یا اصلاح مقررات و قوانین این موضوعات بایستی مدنظر تنظیم‌کنندگان پیش‌نویس مقررات مذکور قرار گیرد.

۱۰- به‌صورت شش دانگ مزرعه و قنات و یا سهام مشاعی از شش دانگ آن‌ها

۴- حقاچه

تأکید بر حقاچه به دلیل اهمیت فهم ماهوی آن به عنوان یک حق تبعی نسبت به خود آب است و از حیث تقریب به ذهن به عنوان نمونه مطرح شده و تمثیلی است. در حقیقت اکنون در حقوق موضوعه مالکیت دولت بر آب‌های عمومی از نوع مالکیت بر اموال و مشترکات عمومی که مالکیتی محدود می‌باشد محرز است (بدیسار و احمدی، ۱۳۹۶، ۱۶۰). در بعضی از اوقات، املاک واقع در روستا یا مزرعه، حسب عرف و عادت معمول و با قرارداد قبلی، از آب رودخانه یا چشمه یا نهر یا قنات واقع در محل، استفاده می‌نمایند. حق بهره‌برداری از آب به طریق مذکور را حقاچه می‌نامیم.

حقاچه مرکب از دو کلمه عربی حق و فارسی آب می‌باشد. در لغت نامه دهخدا چنین معنی شده است: سهم مشروع و مقرر ده یا مزرعه یا خانه کسی از آب رود یا چشمه یا قنات در ساعات و به اندازه معلوم (دهخدا، ۱۳۸۵). در فرهنگ عمید، حقاچه مقدار آبی که حق یک ملک یا مزرعه از آب رودخانه یا قنات است معنی شده است (عمید، ۱۳۹۳). تعریف دهخدا بیشتر بیان معنی مدار است تا حقاچه و لذا به نظر می‌رسد که معنی دوم صحیح‌تر باشد. در ترمینولوژی حقوق ذیل عنوان حقاچه چنین می‌خوانیم: حقی که یک ملک واقع در ده یا مزرعه بزرگ از آب رودخانه یا چشمه یا نهر یا قنات واقع در آن محل بر حسب قرارداد قبلی یا عرف، عادات و سنت دارا می‌باشد. حقاچه از توابع آن ملک است، یعنی مال تبعی است (جعفری لنگرودی، ۱۴۰۳).

با توجه به مراتب فوق بایستی اذعان داشت در این جا برخلاف چشمه و قنات مستقل یا غیرمستقل، رابطه مالک و ذیحق با آب مورد مصرف، به صورت حق جلوه می‌نماید و وجود حق قائم به ملک^{۱۱} بوده و جزء توابع آن محسوب می‌شود و جنبه فرعی و تبعی دارد. از این نظر مانند توابع و متعلقات دیگر ملک می‌باشد. لذا به تنهایی مورد معامله قرار نمی‌گیرد و مالیت نداشته و قابل تقاضای ثبت نیز نیست، چنان که در معاملات قدیم حقاچه جزء توابع ملک محسوب و به تبع آن بفروش می‌رسید. حقاچه به ملک، حق دائم است یعنی تا مالکیت مزرعه است، حقاچه هم هست (جعفری لنگرودی، ۱۴۰۱).

در قانون توزیع عادلانه آب مصوب ۱۳۶۱ نیز حق مصرف آب از توابع ملک و نتیجتاً مال تبعی

محسوب شده است. ماده ۲۸ قانون مذکور می‌گوید: «حق انتقال پروانه صادره را به دیگری بدون اجازه وزارت نیرو نخواهد داشت مگر به تبع زمین و برای همان مصرف با اطلاع وزارت نیرو». با این اوصاف خرید و فروش و واگذاری حقابه بدون زمین مربوط، چه به لحاظ مقررات قانون مدنی و قانون توزیع عادلانه آب مصوب ۱۳۶۱ و چه به لحاظ مقررات ثبتی مواجه با اشکال است و در صورتی که افراد نیازی به استفاده از چنین آبی داشته باشند، بایستی به‌طور حتم ملک مربوط را نیز خریداری نمایند.

در بسیاری از اوقات به علت مجهول بودن سابقه ایجاد حق، تشخیص حقابه^{۱۲} از غیر آن^{۱۳} مشکل به نظر می‌رسد و بعضاً مختصات و نحوه تلقی افراد ذیحق و ثالث از حقابه موجود، با تعارف کلاسیک آمده در کتب حقوق مدنی سنخیتی ندارد. علاوه بر آن، در بسیاری از اوقات در عمل مقابل با روش‌های پیچیده و خاصی در نظام تقسیم و توزیع سنتی آب‌ها مواجه می‌شویم که هیچ سنخیتی با تأسیسات تعریف شده در کتب حقوقی ندارد (صفی نژاد، ۱۳۵۹، ۵۸).

در قانون مدنی به‌رغم آن که تعریفی از مال ارائه نشده ولی به منابع آبی به دیده یک مال نگریسته و آن را شامل سه بخش دانسته است و مالکیت بر منابع آبی را به ساحت آن که چه کسی مالک آن است تقسیم‌بندی نموده است. اگر این منابع متعلق به افراد خصوصی باشند و یا اشخاص حقوقی حقوق خصوصی برابر مقررات حق تملک آن را حائز شده‌اند آن را خصوصی تلقی نموده لیکن اگر مال یا منبع متعلق به دولت یا عموم افراد باشد همانند اموال شهرداری آن را جزء اموال عمومی یا مشترکات محسوب نموده است. چنان چه دولت مالی را ملی اعلام دارد شرایط ملی شدن بر آن مترتب می‌گردد. لیکن به اشخاص خصوصی و یا اشخاص حقوقی حقوق خصوصی این اختیار داده شده تا بر اساس چند قاعده حقوقی به مالکیت خصوصی بر منابع آبی دست یابند.

۵- رویکرد نظام نظارت عمومی بر مالکیت و بهره‌برداری از آب‌ها در چهارچوب قوانین اختصاصی

پس از وضع مقررات قانون مدنی و اجرای ضوابط آن، قانونگذار با احساس صحیح کمبودهای موجود در نظام قانون مدنی پیرامون وضعیت حقوقی آبیاری کشور با همان اصول اولیه و دیدگاه حاکمیت اراده

۱۲- حق ارتفاق

۱۳- حتی آب‌ها و قنوات مستقل و غیرمستقل

اشخاص ضمن قبول تداوم مالکیت خصوصی و مطلق اشخاص بر منابع آبی، مبادرت به وضع مقررات تکمیلی پیرامون منابع آب‌های زیر زمینی نمود.

در قانون راجع به قنوات مصوب ۱۳۰۹ به این مطالب در خصوص منابع آب‌های زیرزمینی اشاره شده است: تعیین حدود مالکیت صاحبان منابع آبی و صاحبان اراضی؛ رسیدگی به وضعیت لایروبی منابع آبی؛ نظام احداث قنوات جدید؛ تعیین تکلیف محاکم در رفع اختلاف مالکین اراضی با صاحبان قنوات؛ نظام بهره‌برداری از قنوات مشترک. در قانون اجازه تأسیس بنگاه آبیاری مصوب ۱۳۲۲ به این مطالب در خصوص منابع آب‌های زیرزمینی اشاره شده است: تعیین نظام اداری؛ فروش آب توسط دولت؛ تأسیس صندوق ذخیره و تعمیرات منابع آبی؛ ضابطه مند کردن نظام تعمیرات قنوات بابر؛ تعیین متولی برای منابع آبی فاقد مالک معین و ثبت نام حقا به داران؛ ارائه کمک مالی به احداث کنندگان تأسیسات و منابع آبیاری؛ مسئولیت جبران خسارت برای صاحبان قنوات؛ منع بنگاه از فروش آب منابع آبی اختصاصی.

در قانون حفظ و حراست از منابع آب‌های زیرزمینی کشور مصوب ۱۳۴۵ به این مطالب در خصوص منابع آب‌های زیر زمینی اشاره شده است: جمع‌آوری آمار و مشخصات منابع آبی؛ انضباط و ممنوع‌سازی بهره‌برداری از قنوات و سفره‌های آب زیرزمینی؛ وضع قواعد بازدارنده از آلودگی آب‌های زیرزمینی؛ اجازه استهلاک برای توسعه منابع آب‌های زیرزمینی. در قانون آب و نحوه ملی شدن آن مصوب ۱۳۴۷ به این مطالب در خصوص منابع آب‌های زیر زمینی اشاره شده است: ارائه تعریف حقوقی و دقیق از حقا به اجازه مصرف؛ عدم امکان فروش آب؛ تعیین ضوابط برای آب‌های زیرزمینی؛ الزامات مربوط به بهره‌برداری از قنوات و منابع آب‌های زیرزمینی؛ تعیین ضوابط برای تملک قنوات بر اثر ضوابط ملی شدن آب‌ها؛ تعیین ضوابط برای فروش آب.

یکی از مهم‌ترین قوانین پس از پیروزی انقلاب اسلامی قانون توزیع عادلانه آب است که پس از یک سری فراز و نشیب و جرح و تعدیل، نهایتاً در مورخ ۱۳۶۱/۱۲/۱۶ به تصویب نهایی مجلس شورای اسلامی رسید (کاتوزیان، ۱۴۰۴، ۵۹). این قانون در راستای اصل چهل و پنجم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و به منظور بازنگری در اصول قانون آب و نحوه ملی شدن آن و با انگیزه برقراری نظام عادلانه توزیع آب از سوی قانونگذار به مورد اجرا گذارده شد. اصول حاکم بر این قانون به همان سبک و سیاق قانون آب و نحوه ملی شدن آن می‌باشد لکن تفاوت‌هایی بین آن‌ها وجود دارد. در این قانون به این

مطالب در خصوص منابع آب‌های زیرزمینی اشاره شده است: تصدی‌گری آب‌ها با محوریت وزارت نیرو؛ اعلام ممنوعیت بهره‌برداری موقت؛ تعیین ضابطه برای حفر و بهره‌برداری از چاه و قنات در اراضی عمران نشده؛ تعیین ضابطه برای بهسازی قنات و چاه‌های متروکه و بهره‌برداری از چاه‌های آرتزین؛ تشخیص حریم منابع آب‌های زیرزمینی؛ حبابه و پروانه مصرف معقول؛ حفاظت و نگهداری از تأسیسات آبیاری مشترک؛ جبران خسارت به مالکین قنات.

۶- رویکرد نظام دخالت، حاکمیت، مالکیت و بهره‌برداری از آب‌ها در چهارچوب قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

اختلاف اصلی در نگرش حقوقی خصوصی و حقوق عمومی نسبت به مالکیت اموال است. اگرچه با توجه به تحولات حقوق و گسترش حقوق عمومی و محدود شدن دامنه حقوق خصوصی، نظرات ارائه شده در قانون مدنی نسبت به مالکیت اموال توسط اشخاص حقوق عمومی تعدیل شده است. اما این تفاوت نگرش همچنان وجود دارد به خصوص این که مسئله مالکیت کشور ممکن است از سوی حقوقدانان متأثر از قانون مدنی مورد تردید قرار گرفته و حق دولت را حق مالکیت تلقی ننموده و فاقد امتیازات سه‌گانه حق مالکیت^{۱۴} بدانند (صفائی، ۱۴۰۳، ۲۱۵).

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که با توجه به موازین شرعی و فقهی تدوین یافته در اصل چهل و پنجم خود با ذکر کلمه انفال برخی از مصادیق آن را ذکر می‌کند. انفال و ثروت‌های عمومی از قبیل زمین‌های موات یا رها شده، معادن، دریاها، دریاچه‌ها و رودخانه‌ها و سایر آب‌های عمومی، کوه‌ها، دره‌ها، جنگل‌ها، نزارها، بی‌شبه‌های طبیعی، مراتعی که حریم نیست، ارث بدون وارث، اموال مجهول‌المالک و اموال عمومی که از غاصبین مسترد می‌شود در اختیار حکومت اسلامی است تا بر طبق مصالح عامه نسبت به آن‌ها عمل نماید.

مع الوصف، با وضع قانون اساسی جمهوری اسلامی تمامی اموال مذکور اعم از این که از املاک دولتی^{۱۵} و یا عمومی^{۱۶} باشد را به موجب اصل چهل و پنجم بدین تعبیر که انفال و ثروت‌های عمومی از

۱۴- استعمال، استثمار و حق اخراج از مالکیت

۱۵- انفال

۱۶- ثروت‌های عمومی

قبیل دریاها، دریاچه‌ها، رودخانه‌ها و سایر آب‌های عمومی، کوه‌ها، دره‌ها، جنگل‌ها، نزارها و بیشه‌های طبیعی را در اختیار دولت اسلامی می‌داند. برای بیان این منظور و دفع هرگونه شبهه و اختلاف در تنظیم متن اصل مزبور الفاظ و عبارات «انفال»، «ثروت‌های عمومی»، «از قبیل» و «اموال عمومی» مورد استفاده قرار گرفته تا به این ترتیب میان احکام مترتب بر اقسام مختلف این گونه اموال جمع گردد.

با توجه به حکم مندرج در اصل چهل و پنجم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که انفال را در اختیار حکومت اسلامی نهاده است تا بر طبق مصالح عمومی از آن‌ها بهره‌برداری کند. مفهوم این گروه از اموال یا اموال عمومی بسیار نزدیک شده است، زیرا قطع نظر از این که تفاوت این دو تنها در نوع مالکیت و مالک آن‌ها می‌باشد استفاده از آن‌ها تحت نظارت دولت انجام می‌پذیرد، حتی می‌توان گفت از دیدگاه این اصل و اموال عمومی یکسان انگاشته شده‌اند.

اما با اندک مقایسه‌ای می‌توان گفت که این دو یک وجه تشابه و یک وجه افتراق دارند. اموال عمومی حسب تعریف اموالی هستند که متعلق به یک شخص حقوق اداری بوده و به دلیل صورت طبیعی خود یا واسطه یک آماده‌سازی ویژه و یا حتی به جهت اهمیت تاریخی و عملی خود، برای یک خدمت عمومی یا برآوردن یک نیاز عمومی لازم هستند، در این نقش هیچ مال دیگری نمی‌تواند جایگزین آن گردد. انفال نیز در عصر غیبت در اختیار ولی فقیه قرار می‌گیرند تا نحوه استفاده عموم را از آن‌ها تعیین کند و بهره‌برداری تحت نظم خاصی در آورد، بنابراین وجه اشتراک انفال و اموال عمومی در آن است که هر دو متعلق حق عموم قرار می‌گیرند، النهایه حق همگان نسبت به انفال محدود به انتفاع از آن است و اموال عمومی به وسیله دولت از جانب مردم اداره می‌شود.

نتیجه

در قانون آب و نحوه ملی شدن آن مصوب ۱۳۶۲، تکلیف جدیدی برای شرکای یک قنات قائل شده و آن وظیفه حفاظت و نگهداری از قنات به اندازه سهم هریک از آن‌ها است. تغییر مالکیت منابع آبی باعث گردید تا قانونگذار به جای اختیارات مطلق مالکانه وظیفه محوله قانونی استفاده کنندگان را محدود به حفاظت نماید و حق هرگونه احداث و تغییر مقطع و انشعاب و مجرای جدید را از مالکان سلب نموده و به شرکای قنات و چاه‌ها تأکید می‌کند تا در صورت بروز خسارت به افراد پایین دست وظیفه پاسخگویی به

خسارت را بر عهده داشته و نباید بهره‌برداری آن‌ها باعث بروز مزاحمت برای غیر گردد. به موجب ماده ۱۳ قانون فوق قنوتی که مدتی است به صورت بایر درآمده یا قنوتی که نیاز به افزایش ظرفیت دارند مکانیزمی از سوی قانونگذار وضع گردیده تا حسب درخواست یک دوازدهم صاحبان و شرکاء قنات بایر، بنگاه بایستی ضمن بررسی ضرورت این اقدام به سایر شرکاء اخطار دهد که ظرف مدت معینی نسبت به مشارکت در عمران قنات مبادرت نمایند و در صورت استتکاف و امتناع آن‌ها، بنگاه هزینه‌ها را راساً تأمین و متعاقباً از مستکفین به حیطة ایصال درآورد و حتی تا بدان مرحله پیش رفته که امکان توقیف محصولات زراعی سایر شرکاء را پیش‌بینی نموده است. به هر حال تصویب این قانون آثار مثبت اجرایی زیادی داشته و به تدریج شرایط ورود دولت و بنگاه مستقل آبیاری را در امور قنوت هموار نموده و گام‌های بلندی برای بحث نظارت و سپس دخالت در عملیات اجرایی و عمرانی قنوت برداشته شد.

ملاحظات اخلاقی: موارد مربوط به اخلاق در پژوهش و نیز امانتداری در استناد به متون و ارجاعات مقاله تماماً رعایت گردیده است.

تعارض منافع: تعارض منافع در این مقاله وجود ندارد.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین اعتبار مالی نگارش یافته است.

منابع

- بابائی فینی، ام السلمه و فرج زاده، منوچهر، ۱۳۸۱، الگوهای تغییرات مکانی و زمانی بارش در ایران، **فصلنامه مدرس**، شماره ۴.
- بدیسار، سیدناصرالدین و احمدی، سیدمحمدصادق، ۱۳۹۶، **حقوق حاکم بر آب در بستر حقوق عمومی ایران**، چاپ اول، تهران، انتشارات میزان.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر، ۱۴۰۱، **حقوق اموال**، چاپ هشتم، تهران، انتشارات گنج دانش.
- جعفری لنگرودی محمدجعفر، ۱۴۰۳، **ترمینولوژی حقوق**، چاپ سی و نهم، تهران، انتشارات گنج دانش.
- حیدری منش، سیدمحمدجواد و نصرالله زاده، سعید، ۱۴۰۱، بررسی ماهیت حقوقی آب و تاثیر آن بر تأمین حقوق عامه، **فصلنامه آراء**، شماره ۱۲.

- دهخدا، علی اکبر، ۱۳۸۵، **لغت نامه**، چاپ اول، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- شهری، غلامرضا، ۱۴۰۳، **حقوق ثبت اسناد و املاک**، چاپ شصتم، تهران، انتشارات جهاد دانشگاهی.
- صفائی، سیدحسین، ۱۴۰۳، **حقوق مدنی عقود معین**، چاپ دوم، تهران، انتشارات شرکت سهامی انتشار.
- صفی نژاد، جواد، ۱۳۵۹، **نظام‌های آبیاری سنتی در ایران**، چاپ اول، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- عمید، حسن، ۱۳۹۳، **فرهنگ فارسی**، چاپ سی و دوم، تهران، انتشارات امیرکبیر.
- کاتوزیان، ناصر، ۱۴۰۴، **قانون مدنی در نظم کنونی**، چاپ شصت و هفتم، تهران، انتشارات میزان.
- نزهت، ابراهیم، ۱۳۸۶، **بازپژوهی سبیت حیازت در تملک، فصلنامه حقوق**، شماره ۴.

Legal Civilization

ISSN: 2873-1841
ISSN: 2873-1922

No.25- Autumn 2025

- Exploring the Possibility of Establishing Crimes Against Humanity from the Unilateral US Sanctions Against Iran
Homayoun Mafi, Morteza Pourazai
- Analysis of Blockchain Based Smart Contracts from the Perspective of the United Nations Convention on Contracts for the International Sales of Goods
Aria Ebrahimi, Sobhan Tayebi
- Artificial Intelligence and the Criminal Law System: An Analysis of Responsibilities and Implications
Hadi Jamshidi Far, Mehdi Jafarian, Roghayeh Jafarian
- Digital Transformation of Criminal Justice in the Light of Digital Justice: The Synergistic Function of Emerging Technologies
Seyed Alireza Mirkamali, Seyed Mostafa Hosseini Dastjerdi
- The Legal Status of Joint Inventions and the Extent of Ownership and Possession of the Inventors in Them
Saeed Molavi, Narjes Darbani Chelche
- Contractual Obligations in Cross-Border E-Commerce and the Challenges of Their Enforcement in International Arbitration with Emphasis on International Treaties
Ehsaneh Vosoughi Monfared, Mohammad Ali Kefaei Far
- An Analysis of the Involvement of Moral Theories in Criminal Law
Iraj Morvati, Saeid Ahmadi, Negin Bahadori Jahromi
- The Need to Criminalize the Possession of Miners in Iran (Comparative Study)
Mahdi Rajaiean, Shadi Chegini
- The Relationship between Human Dignity and the Goals of Punishments in Criminal Law
Amirhasan Abolhasani, Sattar Fakhraei, Zeinab Ghaderi
- Analyzing the Concept of Right to the Child in Imami Narrations: A Critique of the Concept of Custody in Jurisprudence and Family Law
Hojjatollah Dehghani
- Comprehensive Legal System of the National Iranian Oil Company (NIOC) SAHN; a Strategic Transformation in the Intelligent Legal Governance of Iran's Oil Industry
Sayyed Hojjatollah Alamolhoda, Mohammad Mahdi Asadi
- Basic Principles of Insurance and its Consequences on Intention to Cause Damage
Mohammad Kamali, Mohammadali Jahani, Hamidreza Salimi
- Analysis of the Causes of Delinquency Among Children and Adolescents in Iranian Criminal Law
Sayyed Ahmad Peyrovnaziri, Amirreza Mahmoudi
- Examining the Validity and Admissibility of Modern Communication Tools in the Process of Proving Crime in the Iranian Legal System
Alireza Bagheri Hassanabadi
- Criminal Liability of Notaries Public: Analysis of Legal Challenges and Preventive Solutions in the Iranian Registration System
Ayoub Rahimi
- The Concept of Public Interest in the Light of John Stuart Mill's Utilitarianism and Its Comparison with the Thought of Jeremy Bentham
Ahmadreza Soltanian
- Civil Liability for Robots and Artificial Intelligence: Legal Challenges and Solutions in the Age of New Technologies
Jeyran Ebrahimi
- Supportive Policymaking for Women's Victimization in the Family with an Emphasis on New Developments
Mahbobeh Talebi Rostami
- The Impact of Criminal Psychology on Committing Crimes in Iranian and French Law
Vahid Kioumars
- The Responsibility of States for Human Rights Violations by Private Security Companies on Foreign Missions
Mahdi Gharedaqi, Masoud Sarfarazi Saleh
- A Jurisprudential and Legal Study of the Condition for the Return of the Endowment to the Donor's Property
Habibolah Abdollah Poor, Hamidreza Namavar
- An Analysis of the Environmental Crimes of the United States of America and Israeli Aggression against the Islamic Republic of Iran
Javad Cheraghi
- Legal Analysis of the Role of Real Estate Consultants in Preserving Land Ownership Rights and Its Enforcement Challenges in Iran
Mohammad Ahmadi
- The International Criminal Courts Counteraction to the Spread of ISIS Crime
Javad Dashtian
- The Validity of the New York Convention in Iran's International Commercial Arbitration and the Arbitration Agreement with an Emphasis on the Commercial Concept
Ali Babapour Hamrahloo, Pouya Banihashem
- Ownership and Exploitation of Water in the Iranian Legal System
Ahmad Padidar, Yaser Sayyad Poor
- The Right to be Forgotten and its Effects on Contractual Relationships in Public Blockchains; a Comparative Analysis of Data Privacy in Iranian and European Law
Arefeh Ghasem Zadeh Dehabadi
- An Examination of the Legal Nature of Build-Lease-Transfer (BLT) Contract
Ali Zarei Jalalabadi
- The Role of the Lawyer in Preliminary Investigations in the Criminal Procedure Code
Alireza Deraei
- Identifying and Prioritizing Socio-Political Factors Affecting Begging in Zahedan
Mohammad Kamal Dadras
- Civil Liability of the State for Damages Caused by Delayed Proceedings
Ali Farahi
- The Impact of Government Economic Policies on Contractual Freedom in Private Markets
Radmehr Rahmani Golafshan
- A Historical Review of Criminalization of Armed Forces Crimes
Yasser Shakeri